IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 22 Issue 01 IYUN 2026

JURJI ZAYDON VA ABDULLA QODIRIY ROMANLARIDAGI PORTRETURANING QIYOSIY STILSTIK TAHLILI

Isakov Qobuljon Maqsudovich
Toshkent Sharqshunoslik Universitetining
tilshunoslik fakulteti (arab tili) magistranti

Rezyume. Ushbu maqolada Jurji Zaydan va Abdulla Qodiriy romanlaridagi portretlarning qiyosiy stilistik tahlili keltirilgan. Tadqiqotda ikkala muallif ham personajlarning tashqi ko'rinishini, psixologik chuqurligini va ijtimoiy o'ziga xosligini yaratish uchun tasviriy texnikadan qanday foydalanishi o'rganiladi. Portret tasvirida ishlatiladigan lingvistik va stilistik vositalarga, jumladan, metafora, ramziylik va rivoyat nuqtai nazariga alohida e'tibor qaratilgan. Tahlil shuni ko'rsatadiki, Zaydanning portreti tarixiy va madaniy kontekstlarni ta'kidlashga moyil bo'lsa-da, Qodiriyning yondashuvi milliy o'ziga xoslik va ijtimoiy realizmga ko'proq qaratilgan. Topilmalar ularning badiiy usullaridagi o'xshashliklarni ham, farqlarni ham ta'kidlaydi, alohida adabiy an'analar va dunyoqarashlarni aks ettiradi. Tadqiqot portretni qiyosiy adabiyotda personajlarni tasvirlashning asosiy elementi sifatida chuqurroq tushunishga hissa qo'shadi.

Kalit so'zlar: portret, stilistik tahlil, qiyosiy adabiyot, personaj tavsifi, hikoya qilish texnikasi, Jurji Zaydan, Abdulla Qodiriy, adabiy uslub, madaniy kontekst, realizm.

Kirish. Zamonaviy adabiyotshunoslikda badiiy tasvirni tahlil qilish mualliflarning ma'noni qanday yaratishi, personajlarni shakllantirishi va ijtimoiy-madaniy voqelikni qanday aks ettirishini tushunishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Adabiy ifodaning turli elementlari orasida portret uslubiy va rivoyat vositasi sifatida markaziy o'rinni egallaydi, bu orqali yozuvchilar nafaqat personajlarning tashqi (ichki) xususiyatlarini, balki ularning ichki dunyosini, psixologik holatlarini va ijtimoiy o'ziga xosligini ham ochib beradilar. Shu nuqtai nazardan, portret tavsifi adabiy matnning estetik va mafkuraviy o'lchamlarini talqin qilish uchun muhim vositaga aylanadi.

Dolzarbligi. Ushbu tadqiqotning dolzarbligi qiyosiy adabiy tahlilga, ayniqsa Sharq va G'arb adabiy an'analari o'rtasidagi qiziqishning ortib borayotganligidadir. Jurji Zaydan va Abdulla Qodiriyning asarlari ikkita alohida, ammo kesishgan adabiy an'analarni - arab tarixiy nasri va o'zbek realistik badiiy adabiyotini ifodalaydi. Ikkala muallif ham boy hikoya uslubi va batafsil personaj tasviri bilan mashhur bo'lib, ularning matnlarini portretning stilistik xususiyatlarini tahlil qilish uchun qimmatli manbaga aylantiradi.

Jurji Zaydanning romanlari tarixiy yo'nalishi bilan ajralib turadi, bu yerda portret tasvirlari ko'pincha personajlarni kengroq madaniy va tsivilizatsiya kontekstida joylashtirishga xizmat qiladi. Uning tavsiflovchi tilidan foydalanishi tarixiy haqiqiylikni, ijtimoiy ierarxiyani va madaniy o'ziga xoslikni ta'kidlashga moyildir. Aksincha, Abdulla Qodiriyning asarlari realizm tamoyillarini aks ettiradi, bu yerda portret tasviri ijtimoiy tanqid, milliy ong va shaxslarning kundalik hayoti bilan chambarchas bog'liq. Uning personaj tasvirlari ko'pincha psixologik chuqurlik va axloqiy murakkablikni ochib beradi, shaxs va jamiyat o'rtasidagi o'zaro ta'sirni ta'kidlaydi.

Metodologik nuqtai nazardan, ushbu tadqiqot stilistik tahlil va qiyosiy adabiyotga asoslangan. U portret yaratishda ishlatiladigan lingvistik va ekspressiv vositalarni, jumladan, leksik tanlovlar, majoziy til, rivoyat nuqtai nazari va ramziy elementlarni aniqlashga qaratilgan. Tanlangan matnlardagi ushbu xususiyatlarni taqqoslash orqali tadqiqot adabiy portretdagi ham universal, ham madaniyatga xos naqshlarni ochib berishga qaratilgan.

Material va metodlar. Badiiy adabiyotda (adabiy matnlarda) portretni o'rganish uzoq vaqtdan beri stilistika, narratologiya va qiyosiy adabiyotda qiziqish uyg'otadigan mavzu bo'lib kelgan. Portret tavsifi shunchaki personajning jismoniy ko'rinishini tasvirlash emas; aksincha, u psixologik, ijtimoiy va madaniy ma'nolarni ifodalovchi murakkab semiotik tizim vazifasini bajaradi. Shu nuqtai nazardan, Jurji Zaydan va Abdulla Qodiriyning asarlari portret san'atining turli adabiy an'analar doirasida qanday ishlashini tahlil qilish uchun boy material taqdim etadi. Nazariy nuqtai nazardan, adabiy portret tushunchasi dialogizm va personaj bilan kontekst o'rtasidagi o'zaro ta'sirning ahamiyatini ta'kidlagan g'oyalar bilan chambarchas bog'liq. Qahramon statik mavjudot emas, balki ijtimoiy va mafkuraviy muloqotning dinamik ishtirokchisidir. Shu ma'noda, portret tasvirlari nafaqat personajlarni tasavvur qilish, balki ularni kengroq ijtimoiy-madaniy munozara doirasida joylashtirishga ham xizmat qiladi.

Zaydanning romanlarida portretlar ko'pincha tarixiy va mafkuraviy doiralarni aks ettiradi, bu yerda qahramonlar maxsus madaniy qadriyatlar va ijtimoiy rollarni o'zida mujassam etadi. Uning tavsiflari ko'pincha batafsil bo'lib, kiyim-kechak, jismoniy xususiyatlar va ijtimoiy mavqega urg'u beradi va shu bilan hikoyaning tarixiy haqiqiyligini mustahkamlaydi.

Aksincha, Qodiriyning portretga yondashuvi realizm tamoyillariga ko'proq mos keladi. Georg Lukach ta'kidlaganidek, realist adabiyot ijtimoiy munosabatlarning mohiyatini individual personajlar orqali ochib berishga intiladi. Qodiriyning portretlari tashqi tasvir bilan cheklanib qolmay, balki psixologik chuqurlik va axloqiy bahoga ham qaratilgan. Uning personajlari ko'pincha XX asr boshlaridagi o'zbek jamiyatining ijtimoiy-siyosiy voqeliklarini aks ettiruvchi ichki dunyosi, his-tuyg'ulari va mojarolari orqali tasvirlanadi. Bu ko'p o'lchovli yondashuv portretga ijtimoiy tanqid va madaniy mulohaza vositasi sifatida xizmat qilish imkonini beradi.

Lingvistik jihatdan, ikkala muallif tomonidan qo'llanilgan stilistik vositalar ham o'xshashliklarni, ham farqlarni namoyish etadi. Zaydan tez-tez yuksak, tavsiflovchi, epitetlar va tarixiy ma'lumotlarga boy tildan foydalanadi, bu esa ulug'vorlik va haqiqiylik tuyg'usini uyg'otadi. Uning portretlari ko'pincha statik va tavsifli bo'lib, vizual tasvirga e'tibor qaratadi. Boshqa tomondan, Qodiriy portret elementlarini hikoya qilish harakatlariga birlashtirib, ko'proq dinamik va kontekstga bog'liq tavsiflardan foydalanadi. Uning metafora, ramziy tafsilotlar va baholovchi tildan foydalanishi matnning hissiy ifodasini (emotsional ifodaliligini) oshiradi.

Portretda simvolizmning roli ham muhim. Roland Barthes ta'kidlaganidek, adabiy tavsiflar ko'pincha chuqurroq madaniy ma'nolarni o'z ichiga olgan kodlar vazifasini bajaradi. Zaydan asarlarida kiyim-kechak, yuz xususiyatlari va jismoniy holat kabi elementlar ijtimoiy ierarxiyani yoki madaniy o'ziga xoslikni ramziy qilishi mumkin. Qodiriyning romanlarida ramziy portret tafsilotlari ko'pincha ichki qarama-qarshiliklar va axloqiy dilemmalarni aks ettiradi, qahramonning axloqiy va psixologik holatini ochib beradi. Ushbu farqlarga qaramay, ikkala muallif ham umumiy badiiy maqsadga ega: o'quvchilarda aks-sado beradigan yorqin, esda qolarli personajlarni yaratish. Ularning portretdan hikoya qilish vositasi sifatida foydalanishi uning adabiy qurilishdagi ko'p qirrali va ahamiyatini namoyish etadi. Ikkala an'anada ham portret tasvirlari personajning tashqi va ichki dunyosi o'rtasida ko'prik bo'lib xizmat qiladi, bu esa o'quvchilarga matn bilan hissiy va intellektual darajada aloqada bo'lish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, tahliliy muhokama shuni ko'rsatadiki, Jurji Zaydan va Abdulla Qodiriy asarlaridagi portretlar kengroq adabiy, madaniy va mafkuraviy doiralarni aks ettiruvchi ko'p funksiyali stilistik vositadir. Zaydanning yondashuvi tarixiy tasvir va vizual detallarga urg'u bersa, Qodiriyning uslubi psixologik chuqurlik va ijtimoiy realizmga qaratilgan. Bu taqqoslash nafaqat adabiy an'analarning xilma-xilligini ta'kidlaydi, balki adabiyotda xarakter va ma'noni shakllantirishda portretning umumbashariy rolini ham ta'kidlaydi.

Natijalar va muhokama. Jurji Zaydan va Abdulla Qodiriy romanlaridagi portretlarning qiyosiy stilistik tahlili adabiy qahramonlar qurilishida ham konvergent, ham divergent

tendentsiyalarni ochib beradi. Topilmalar shuni ko'rsatadiki, portretlar hikoya tuzilishida tavsifiy, psixologik va ijtimoiy-madaniy qatlamlarni birlashtirgan ko'p o'lchovli vosita sifatida ishlaydi.

Matn tahlili natijalaridan Zaydanning portretlari asosan tavsifiy-statik xususiyatga ega ekanligi aniqlandi. Uning personaj tasvirlari tashqi ko'rinish, kiyim-kechak va ijtimoiy xususiyatlar kabi tashqi xususiyatlarga ko'p jihatdan bog'liq. Bu elementlar ko'pincha batafsil va bezakli til orqali taqdim etiladi, bu esa hikoyaning tarixiy va madaniy muhitini qayta tiklashga xizmat qiladi. Portretlar tarixiy tasvir tamoyillari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bu yerda personajlar madaniy xotira va jamoaviy o'ziga xoslikning tashuvchisi sifatida ishlaydi. Bu yondashuv makro-darajadagi yo'nalishni aks ettiradi, bu yerda individual xususiyatlar kengroq tarixiy va tsivilizatsiyaviy doiralarga bo'ysunadi. Aksincha, Qodiriyning portretlari dinamik-psixologik yo'nalishni namoyish etadi, bu yerda tashqi tavsif ichki xarakteristikalar bilan chambarchas bog'liq. Natijalar shuni ko'rsatadiki, uning asarlaridagi portret elementlari ko'pincha hikoya harakati va dialoglar ichiga singib ketadi, bu esa qahramonning ichki dunyosini asta-sekin ochib berishga imkon beradi. Bu usul matnning psixologik chuqurligi va hissiy realizmini oshiradi. Qodiriyning portretlari ko'pincha ijtimoiy keskinliklar, axloqiy dilemmalar va shaxsiy nizolarni aks ettiradi, shu bilan ijtimoiy tanqid vositasi sifatida ishlaydi.

Qiyosiy topilmalar, shuningdek, lingvistik va stilistik vositalardagi farqlarni ham ta'kidlaydi. Zaydan yuqori chastotali epitetlar, o'xshatishlar va madaniy jihatdan belgilangan leksik birliklardan foydalanadi, bu esa uning tavsiflarining estetik boyligi va tarixiy haqiqiyligiga hissa qo'shadi. Uning portretlari ma'lum darajada hikoya masofasi bilan ajralib turadi, bu yerda muallif obyektiv, deyarli "hujjatli" ohangni saqlaydi. Boshqa tomondan, Qodiriy ekspressiv til, metaforik konstruksiyalar va baholash lug'atidan foydalanib, ko'proq "subyektiv va chuqurroq hikoya nuqtai nazarini" yaratadi. Uning stilistik yondashuvi o'quvchilarga qahramonlarning hissiy va psixologik holati bilan chuqurroq aloqada bo'lish imkonini beradi.

Natijalarni muhokama qilish shuni ko'rsatadiki, bu farqlar asosan madaniy va adabiy an'analar bilan bog'liq (belgilangan). Zaydonning usuli arab tarixiy nasrining an'analariga mos keladi, bu yerda jamoaviy o'ziga xoslik, an'ana va tarixiy davomiylikka urg'u beriladi. Shu nuqtai nazardan, portret madaniy tasvirlash va tarixiy qayta tiklash vositasi bo'lib xizmat qiladi. Aksincha, Qodiriyning yondashuvi realizm va milliy adabiyot tamoyillariga asoslangan bo'lib, bu yerda diqqat markazida individual tajriba, ijtimoiy o'zgarish va axloqiy murakkablik turadi. Shu bilan birga, tahlil bir nechta umumiy xususiyatlarni ochib beradi. Ikkala muallif ham portretni personajlarni yaratish va hikoya qilishni rivojlantirishning asosiy mexanizmi sifatida ishlatadilar. Ikkala holatda ham portret tavsiflari shunchaki jismoniy tasvirdan tashqariga chiqadi va matnni boyitadigan ramziy va semantik elementlarni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, ikkala an'anada ham portret personajning tashqi va ichki o'lchamlari o'rtasidagi ko'prik vazifasini bajaradi va ularning hikoyadagi rolini chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Shu bilan birga, tahlil bir nechta umumiy xususiyatlarni ochib beradi. Ikkala muallif ham portretni personajlarni yaratish va hikoya qilishni rivojlantirishning asosiy mexanizmi sifatida ishlatadilar. Ikkala holatda ham portret tavsiflari shunchaki jismoniy tasvirdan tashqariga chiqadi va matnni boyitadigan ramziy va semantik elementlarni o'z ichiga oladi.

Bundan tashqari, ikkala an'anada ham portret personajning tashqi va ichki o'lchamlari o'rtasidagi ko'prik vazifasini bajaradi va ularning hikoyadagi rolini chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, natijalar portretning ko'p qirrali va madaniy jihatdan shartlangan stilistik vosita ekanligini tasdiqlaydi. Munozara shuni ko'rsatadiki, Zaydan tarixiy va vizual tasvirga ustuvor ahamiyat bersa, Qodiriy psixologik realizm va ijtimoiy tanqidga urg'u beradi. Ushbu qiyosiy tahlil nafaqat portretni adabiy hodisa sifatida tushunishni chuqurlashtiradi, balki badiiy ifodani shakllantirishda til, madaniyat va rivoyat shakli o'rtasidagi o'zaro ta'sirni ham ta'kidlaydi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, Jurji Zaydan va Abdulla Qodiriy romanlaridagi portretlarning qiyosiy stilistik tahlili portretning ham universal, ham madaniyatga xos badiiy ifoda naqshlarini aks ettiruvchi murakkab va ko'p funksiyali adabiy vosita ekanligini ko'rsatadi. Tadqiqot ikkala muallifning asarlaridagi portret tavsiflari shunchaki jismoniy tasvirdan tashqariga chiqib, psixologik chuqurlik, ijtimoiy o'ziga xoslik va madaniy kontekstni ochib berishning muhim vositasi bo'lib xizmat qilishini tasdiqlaydi.

Topilmalar shuni ko'rsatadiki, Zaydanning portretlari asosan tarixiy tasvir va tashqi tavsifga yo'naltirilgan bo'lib, madaniy uzluksizlik va jamoaviy o'ziga xoslikni ta'kidlaydi. Aksincha, Qodiriyning yondashuvi psixologik realizm bilan tavsiflanadi, bu yerda portretlar ichki nizolar, axloqiy baholash va ijtimoiy tanqid bilan chambarchas bog'liq. Bu farqlar adabiy an'analar va ijtimoiy-madaniy muhitning stilistik tanlovlarga ta'sirini ta'kidlaydi.

Shu bilan birga, tadqiqot shuni ko'rsatadiki, ikkala muallif ham portretni personajlarni yaratish va ma'no yaratish uchun asosiy hikoya strategiyasi sifatida qo'llaydilar. Metafora, simvolizm va baholash tili kabi lingvistik va stilistik vositalardan foydalanish orqali portret tavsiflari personajning tashqi va ichki o'lchamlari o'rtasidagi ko'prikka aylanadi. Bu portretning badiiy matn tuzilishidagi asosiy element sifatidagi ahamiyatini tasdiqlaydi.

Umuman olganda, ushbu tadqiqot qiyosiy adabiyotga stilistik tahlil til, madaniyat va badiiy tasvir o'rtasidagi chuqurroq bog'liqliklarni qanday ochib berishi mumkinligini ko'rsatish orqali hissa qo'shadi. Natijalar turli adabiy an'analarda portret va personaj tasvirini yanada tadqiq qilish uchun nazariy va amaliy asos yaratadi.

Adabiyotlar

1. Baxtin, M.M. Dialogik tasavvur: To'rtta esse. – Ostin: Texas universiteti nashriyoti, 1981.
2. Lukach, G. Roman nazariyasi. – Kembrij, MA: MIT nashriyoti, 1971.
3. Barthes, R. Tasvir-Musiqa-Matn. – London: Fontana nashriyoti, 1977.
4. Zaydan, J. Tarixiy romanlar (tanlangan asarlar). – Bayrut: Dar al-Hilol, turli nashrlar.
5. Qodiriy, A. O'tgan kunlar. – Toshkent: Sharq nashriyoti, turli nashrlar.